

Щодо класифікації міграційних процесів

Лелеко А. М.

аспірант

*Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України
вул. Степана Тільги, 21, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
[orsid.org/0000-0001-9306-2355](https://orcid.org/0000-0001-9306-2355)*

Ключові слова:

мігрант, міграційне законодавство, незаконна міграція, нерегульована міграція, нелегальна міграція.

У праці автором робиться спроба аналізу доктринальних підходів до визначення та класифікації (типологізації) міграції та міграційних процесів. Надано характеристику основних видів міграцій населення, що притаманні як світовим міграційним процесам, так і міграційним процесам сучасної України. Розглянуто порівняння особливостей міграційних процесів в Україні й інших країнах світу. Деякі дослідники пропонують використовувати вид як класифікаційну одиницю для характеристики відмінностей між міграційними явищами, подібними за формальними ознаками. Інша типологія, запропонована низкою зарубіжних дослідників, навпаки, базується на причинах і мотивах міграції. Для аналізу міграційних рухів із позицій Європейського Союзу експерти пропонують класифікацію категорій мігрантів із боку цивільного стану, виділяючи три категорії: громадяни (громадяни) країни; суб'єкти (громадяни) Європейського Союзу; іноземці. Однак на законодавчому рівні майже кожна країна має свої особливості й критерії для визначення статусу іммігранта, виходячи із часу перебування в країні й мети в'їзду. З'ясовано, що в Україні легальними мігрантами заведено вважати трудових мігрантів, які прибули за контрактом або трудовою угодою, та іноземців, які прибули в Україну з метою звернення до міграційних органів для отримання допомоги: «потребують притулок» і мають статус «мандатного біженця» ООН (особи, що шукають притулок). Визначено, що еміграція може помітно впливати на демографічну, національну, конфесійну, загальну чисельність населення країни. Незаконна (нелегальна) міграція, згідно із чинним законодавством, визначається як «в'їзд в Україну, перебування та виїзд з її території іноземних громадян та осіб без громадянства з порушенням законодавства України, що регулює порядок в'їзду іноземних громадян, а також зміну ними свого правового становища в період знаходження на території України».

Regarding the classification of migration processes

Leleko A. M.

Postgraduate Student

Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Stepana Tilhy St., 21, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

orsid.org/0000-0001-9306-2355

Key words:

migrant, migration legislation, illegal migration, unregulated migration, illegal migration.

In this article, the author attempts to analyze doctrinal approaches to the definition and classification (typology) of migration and migration processes. The characteristics of the main types of population migrations, which are inherent in both world migration processes and migration processes of modern Ukraine, are given. A comparison of the peculiarities of migration processes in Ukraine and in other countries of the world is given. Some researchers suggest using the species as a classification unit to characterize the differences between migratory phenomena, similar in formal features. Another typology proposed by a number of foreign researchers, on the contrary, is based on the causes and motives of migration. To analyze migration movements from the standpoint of the European Union, experts propose a classification of categories of migrants in terms of civil status, distinguishing three categories: citizens of the country; subjects (citizens) of the European Union; foreigners. However, at the legislative level, almost every country has its own characteristics and criteria for determining the status of an immigrant, based on the time spent in the country and the purpose of entry. It was found that in Ukraine legal migrants take into account: migrant workers who come under contract or employment agreement and foreigners who come to Ukraine to establish migration authorities for assistance: the UN (asylum seeker). It is determined that emigration can significantly affect the demographic, national, religious, total population of the country. Illegal migration, according to the current legislation, is defined as “entry into Ukraine of arrival and exit from its territory of foreign citizens and stateless persons by the legislation of Ukraine, which regulates the entry of foreign citizens, as well as changes their right to the population during their stay in Ukraine”.

Вступ. Функціонування будь-якої сучасної держави складно нині уявити без гарантованого нею права для осіб на вільне переміщення як в її середині, так і за її межі. Причин, що сприяють такому явищу, як міграція, велика кількість, починаючи із сімейних обставин і закінчуючи війнами або, наприклад, епідеміями чи пандеміями.

З позиції наукового підходу до вивчення будь-якого явища, особливо такого, що суттєво впливає як на суспільно-політичний стан, так і на економічний рівень країни, вкрай доцільне створення реально дієвого правового поля для цих процесів. Однак передувати правовому регулюванню має достатній доктринальний рівень вивчення подібних явищ.

Виходячи із цього й спираючись на резонансність такого явища, як міграція, вбачається доцільним здійснити спробу класифікації міграційних процесів сучасного світу за конкретними критеріями.

Мета статті – проаналізувати сучасні погляди вчених із питань класифікації міграційних процесів.

Ступінь наукової розробки. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, нині в Україні поки що не досягнуто єдності в класифікації міграційних процесів. Чітко не визначено правовий статус мігранта, що своєю чергою не дає можливості визначити коло межі законності його перетинання Державного кордону й законності перебування на території України.

Виклад основного матеріалу. Натепер в літературі виділяють декілька різновидів міграції, що відрізняються особливими соціальними характеристиками. Одна з них – історична класифікація [1, с. 479], згідно з якою:

– першою та найдавнішою формою переміщення цілих народів є завойовницькі походи. Вони відіграли величезну роль в історії людства, його розселенні по всій земній кулі, формуванні рас та етносів;

– другим різновидом є урбанізація – регулярне переміщення населення із селищ в міста.

Основу сучасної класифікації міграційних процесів серед населення в юридичній науці заклад Л.Л. Рибаківський, який запропонував застосувати такі таксономічні поняття, як вид і форма міграції.

Вид як класифікаційну одиницю Л.Л. Рибаківський пропонує використовувати для характеристики відмінностей між міграційними явищами, подібними за формальними ознаками, а саме епізодичними, маятниковими, сезонними й безповоротними переміщеннями.

Часто типологічні підходи засновані на практичній необхідності розв'язання конкретних завдань аналізу. Так, експерти ООН виділяють для аналізу міжнародних міграційних рухів п'ять категорій мігрантів:

- іноземці, допущені в країну в'їзду для отримання освіти й навчання;
- мігранти, які в'їжджають на роботу;
- мігранти, які в'їжджають по лінії об'єднання сімей і створення нових сімей;
- мігранти, які в'їжджають на постійне проживання;
- іноземці, допущені в країну в'їзду з гуманних міркувань (біженці, шукачі притулку тощо).

Інша типологія, запропонована рядом зарубіжних дослідників, навпаки, базується на причинах і мотивах міграції [2]:

- мігранти, які прагнуть уникнути надзвичайної бідності й безробіття (мігранти виживання);
- мігранти, які прагнуть збільшити свій дохід і рівень життя (мігранти пошуку можливостей);
- люди, що втікають від переслідувань (через війни або політичні переслідування);
- мігранти, що уникають екологічної кризи або поступальної деградації навколишнього середовища.

Для аналізу міграційних переміщень із позиції Європейського Союзу експерти пропонують класифікацію категорій мігрантів із боку цивільного статусу, виділяючи три категорії: піддані (громадяни) країни; піддані (громадяни) Європейського Союзу; іноземці.

Досвід міжнародних організацій, які займаються проблемами міграції, а також досвід держав Західної Європи, США, Японії, Російської Федерації та інших щодо міграційних рухів був узагальнений і використовується в практичній діяльності міграційними органами. Зупинимось на найбільш, на нашу думку, суттєвих.

Імміграція (від лат. *Immigro* – вселяє) – в'їзд в країну іноземних громадян із метою постійного в ній проживання (або тривалого перебування) та, як правило, отримання її громадянства. Особа, яка в'їжджає в іншу країну на постійне місце перебування, як правило, з метою отримання її громадянства, називається іммігрантом.

Фахівці з ООН визначають іммігранта як людину, що покинула країну свого останнього місця проживання та прибула в іншу країну на термін, більший ніж один рік. Однак розроблені в ООН рекомендації для реєстрації іммігрантів не знайшли широкого застосування, попри те, що робота з уніфікації визначень ведеться з 1970-х років.

Разом із тим на законодавчому рівні практично в кожній країні є свої особливості й критерії визначення статусу іммігранта, що базуються на часі перебування в країні й цілях в'їзду.

Імміграція відіграла найважливішу роль у заселенні деяких частин світу й істотну, а іноді й вирішальну – у формуванні нових держав (наприклад, США, Австралії, Нової Зеландії, Ізраїлю, Канади, Аргентини й інших).

Крім традиційних країн імміграції, з другої половини ХХ ст. ними стали практично всі країни Західної та Північної Європи, а також велика частина країн Південної Європи. Основну частину іммігрантів приймають Німеччина, Франція, Великобританія, а також Швейцарія, Бельгія, Швеція, Нідерланди.

Україну також можна віднести до країн імміграції. Імміграційні потоки можна умовно розділити на три складові частини:

- рееміграція (репатріація) як добровільне повернення на постійне проживання на батьківщину з етнічних, економічних, соціальних причин, причин особистого характеру чи інших причин після тривалого проживання в іншій країні (або іншому регіоні цієї ж країни), а також репатріація раніше депортованих. Регулюючи міграційні заходи, країни імміграції визначають кількість іммігрантів, що допускаються в країну, встановлюють професійну, кваліфікаційну структуру імміграції та тривалість перебування в країні. Безпосереднє здійснення міграційної політики покладено на Державну міграційну службу України;
- легальні міграції. Як було зазначено вище, експерти ООН виділяють для аналізу міжнародних міграційних рухів п'ять категорій легальних мігрантів:

- 1) іноземці, допущені в країну в'їзду для отримання освіти й навчання;
- 2) мігранти, які в'їжджають на роботу;
- 3) мігранти, які в'їжджають по лінії об'єднання сімей і створення нових сімей;
- 4) мігранти, які в'їжджають на постійне проживання;
- 5) іноземці, допущені в країну в'їзду з гуманних міркувань (біженці, шукачі притулку тощо).

В Україні легальними мігрантами заведено вважати трудових мігрантів, які прибули за контрактом або трудовою угодою, та іноземців, які прибули в Україну з метою звернення до міграційних

органів для отримання допомоги: «потребують притулок» і мають статус «мандатного біженця» ООН (особи, що шукають притулок).

– еміграція (від лат. *Emigro* – виселяють, переселяюся) – виїзд з однієї країни в іншу на постійне місце, іноді на невизначено тривалий період проживання, як правило, зі зміною громадянства. Особа, що виїжджає з країни з метою постійного (або на тривалий термін) проживання в іншій державі, визначається поняттям «емігрант».

З економічного боку причини еміграції можна пояснити двома причинами – міждержавними відмінностями в рівні життя та станом ринку праці [3, с. 77].

Еміграція може помітно впливати на демографічну, національну, конфесійну, загальну чисельність населення країни. Незаконна (нелегальна) міграція, згідно із чинним законодавством, визначається як «в'їзд в Україну, перебування та виїзд з її території іноземних громадян та осіб без громадянства з порушенням законодавства України, що регулює порядок в'їзду іноземних громадян, а також зміну ними свого правового становища в період знаходження на території України».

Суб'єктами незаконної міграції виступають особи, які знаходяться в невизначеному становищі й не відповідають вимогам щодо в'їзду, перебування або здійснення економічної діяльності, що встановлюється державою, в якій вони знаходяться. Таким чином, на відміну від «нелегально в'їхали», категорія «незаконно перебувають» значно ширше. Водночас обидві категорії пов'язані, оскільки «незаконно в'їхав» може надалі легалізуватися, а категорія «незаконно перебуває» може містити тих, хто в'їхав на законних підставах, але втратив свій законний статус.

Вимушене переміщення – сукупність територіальних переміщень, пов'язаних із постійною або тимчасовою зміною місця перебування людей за не залежними від них обставинами, як правило, всупереч їхнім бажанням.

Суб'єктами вимушеного переміщення є переміщені особи, що визначаються як особи, які через дії влади були вимушені покинути країни свого громадянства, або колишнього місця проживання, або були змушені покинути їх з релігійних, політичних чи інших причин. Термін використовується також щодо жертв військових дій, промислових аварій, стихійних лих (голод, повінь, землетрус та інші).

Крім цього, до категорій вимушеного переміщення в міжнародному й українському аспектах належать: «біженці», «шукачі притулку»; «внутрішньо переміщені особи» [4, с. 314–315].

Фактично, внутрішньо переміщені особи – це особи, що підпадають під визначення біженців, але які, покинувши місце свого постійного пере-

бування, залишаються в країні своєї громадянської належності й можуть користуватися її захистом.

Екологічні мігранти – особи, змушені покинути місце свого постійного проживання. Вони переміщуються в межах своєї країни або перетинають її кордони внаслідок різкого погіршення стану природного середовища або екологічних катастроф. ООН виділяє шість типологічних чинників екологічних переміщень [5, с. 255]:

- елементарні руйнування (циклони, вулкани, землетруси й інші природні лиха);
- руйнування (комахи, шкідники, флора);
- техногенні руйнування, викликані взаємодією природних і людських дій протягом тривалого періоду (вирубка лісів, деградація землі, ерозія ґрунту, «опустелювання» тощо);
- випадкові руйнування як побічні продукти індустріальної революції (отруєння від використання хімікатів тощо);
- руйнування, викликані розвитком та урбанізацією;
- руйнування, викликані війною.

Трудова міграція — це міграція осіб, що внаслідок погіршення економічної ситуації переїжджають на певний час для того, щоб найнятися на роботу й висилати гроші сім'ї або робити заощадження для матеріального забезпечення свого існування після повернення додому.

Крім зазначених, зустрічаються класифікації, де до трудової міграції зараховують будь-яку міграцію задля роботи в країні імміграції та міграцію з метою навчання. Зустрічається також трактування трудової міграції як міграції з метою суто легального найму, але тут не зрозуміло, як тоді класифікувати міграцію з метою найму без офіційного дозволу. Тому наведене вище тлумачення вважаємо правильнішим [6, с. 398–403].

Трудову міграцію можна поділити на міграцію з метою працевлаштування за спеціальністю, що одержана раніше, й за спеціальністю, яка їй не відповідає. Іншим критерієм класифікації трудової міграції є професійно-кваліфікаційний рівень мігрантів.

У більшості випадків трудові мігранти – це некваліфіковані або низько кваліфіковані працівники, оскільки саме на таку працю є найбільший попит у країнах імміграції.

Другий вид – міграція висококваліфікованих кадрів – це:

- 1) міграція, пов'язана з незадоволенням фахівців рівнем матеріально-технічного й інформаційного забезпечення їхньої професійної діяльності (за такої умови переважно відбувається зміна місця роботи, але не спеціальності, бо мігрантів приваблює не сама можливість отримати роботу, а дістати кращі умови для праці й більшу заробітну плату);

2) міграція працівників транснаціональних і мультинаціональних корпорацій, міжнародних організацій, які через специфіку цих утворень змушені час від часу змінювати місце роботи (але тільки географічне місце) [7, с. 398–403].

Третій вид трудової міграції – інтелектуальна – це міграція вчених, викладачів університетів, співробітників науково-дослідних інститутів, що працюють переважно за спеціальністю на основі короткотермінових чи довготермінових контрактів у країнах імміграції, де отримують кращі умови праці й вищу зарплатню, ніж удома. За мотивацією інтелектуальна міграція схожа на попередній вид трудової міграції [6, с. 30–36].

Ще одним різновидом трудової міграції є міграція бізнесменів-інвесторів, що вкладають гроші у вже наявні або створюють нові підпри-

ємства в місцях (країнах), які не є місцем їхнього постійного проживання.

Висновки. Отже, як бачимо, всупереч поширеним твердженням, що різні види міграції змішуються та саме тому не можуть бути чітко класифікованими, завдяки запровадженню низки критеріїв видається не так уже й важко віднести якийсь її вид до певної категорії. Звісно, з розвитком міграційних процесів з'являються її нові види, й, відповідно, класифікацію потрібно доповнювати й удосконалювати.

Добрим помічником за такої умови може стати визначення як самої міграції, так і відповідних її видів та їхнього розмежування з наступним введенням цієї інтерпретації понять до методологічної частини програми конкретних досліджень.

Література

1. Добренков В.И., Кравченко А.И. Социология. Москва : ИНФРА-М., 2000. 984 с.
2. Вынужденные мигранты и государство / ред. Л.Л. Рибакковского. Москва, 1998. 372 с.
3. Безбородова Т.М. Трудовая приграничная миграция и национальный рынок труда. *Сибирский торгово-экономический журнал*. Омск : Издатель Погорелова Е.В., 2009. № 9. С. 77–91.
4. Гудвин-Гилл Г.С. Статус беженца в международном праве. Москва, 1997. 483 с.
5. Юдина Т.Н. Социология миграции : учебное пособие для вузов. Москва : Академический Проект, 2006. 272 с.
6. Топилин А.В., Малаха И.А. Миграция высоко квалифицированных кадров. *Народонаселение*. 2002. № 2. С. 62–76.
7. Трубич С.Ю. Міграційні процеси і зайнятість населення. *Вісник Львівського університету (Серія міжнародні відносини)*. 1999. Вип. 1. С. 398–403.

References

1. Dobrenkov V.Y., Kravchenko A.Y. (2000) Sotsyolohyia [Sociology]. M.: YNFRA-M., 2000. [in Ukrainian].
2. Ribakovskii L.L. (1998) Vynuzhdennye migranty i gosudarstvo [Forced migrants and the state]. M. 1998. [in Russian].
3. Bezborodova T.M. (2009) Trudovaia prigranichnaia migratsiia i natsionalnyi rynek truda [Cross-border labor migration and the national labor market]. *Sibirskii torgovo-ekonomicheskii zhurnal*. Omsk: Izdatel Pogorelova E.V., 2009. [in Russian].
4. Gudvin-Gill G.S. (1997) Status bezhentca v mezhdunarodnom prave [Refugee status in international law]. M. 1997. [in Russian].
5. Iudina T.N. (2006) Sotciologiiia migratsiia: Uchebnoe posobie dlia vuzov [Sociology of Migration: A Textbook for Universities]. M: Akademicheskii Proekt, 2006. [in Russian].
6. Topilin A., Malakha I. (2002) Migratsiia vysoko kvalifitcirovanykh kadrov [Migration of highly qualified personnel]. *Narodonaselenie*. 2002. [in Russian].
7. Trubych S. (1999) Mihratsiini protsesy i zainiatist naseleennia [Migration processes and employment]. *Visnyk Lvivskoho univertsytetu (Seriiia mizhnarodni vidnosyny)*. 1999. [in Ukrainian].